

De Société des Trente en het uitbreken van de Franse Revolutie

*De rol van de Société des Trente aan de vooravond van de Franse Revolutie,
september 1788 - juli 1789*

Bart Schouwerwou
Studentnummer 3697010 (Universiteit Utrecht)
Docent G. de Bruin
Bachelor scriptie Geschiedenis
Ingeleverd op 16 juli 2015

Inhoud

<u>Inleiding</u>	<u>3</u>
<u>Hoofdstuk 1. Waarom de koning de Staten-Generaal bijeenriep</u>	<u>7</u>
<u>Hoofdstuk 2. Het Parlement van Parijs</u>	<u>9</u>
<u>De rol van het Parlement in het najaar van 1788</u>	<u>9</u>
<u>Connecties en overeenkomsten tussen Parlement en <i>Société</i></u>	<u>9</u>
<u>Hoofdstuk 3. De motieven van de <i>Société des Trente</i></u>	<u>12</u>
<u>De erfenis van de Zonnekoning</u>	<u>12</u>
<u>Vorming van de <i>Société des Trente</i></u>	<u>14</u>
<u>Hoofdstuk 4. De leden van de <i>Société des Trente</i></u>	<u>17</u>
<u>Hoofdstuk 5. De <i>Société</i> en de rebellie van de derde stand</u>	<u>21</u>
<u>De aanloop naar de Staten-Generaal</u>	<u>21</u>
<u>Verkiezing van de afgevaardigden</u>	<u>22</u>
<u>De bijeenkomst van de Staten-Generaal</u>	<u>25</u>
<u>Conclusie</u>	<u>29</u>
<u>Literatuurlijst</u>	<u>32</u>

Inleiding

Van 5 mei tot 17 juni 1789 kwamen de Staten-Generaal bijeen in Versailles, in het paleis van de Franse koning. Toen de vertegenwoordigers van de derde stand zichzelf op 17 juni uitriepen tot Nationale Vergadering (*Assemblée nationale*) – het orgaan waarvan zij meenden dat het de werkelijke vertegenwoordiging van de natie was – begon volgens veel historici officieel de Franse Revolutie. Het was het begin van een stormachtig proces van politieke omwentelingen die Frankrijk ingrijpend zouden veranderen.

Aan die bijeenkomst van de Staten-Generaal ging het nodige vooraf. In de loop van de achttiende eeuw had de Franse staat veel uitgegeven aan oorlogvoering, maar te weinig ontvangen om deze kosten te dekken. Door de grote hoeveelheid (belasting)privileges waren de staatsfinanciën zeer onoverzichtelijk en inefficiënt.¹ Koning Lodewijk XVI stelde regelmatig een nieuwe minister aan in de hoop dat deze orde op zaken kon stellen. Door de onoverzichtelijkheid werd er echter geen goede oplossing gevonden en werd het probleem steeds groter. Uiteindelijk besloot de koning in de zomer van 1788 dat de Staten-Generaal in mei 1789 bijeen zouden komen, in de hoop dat daaruit eindelijk een oplossing zou voortvloeien.² Als hooggerechtshof moest het Parlement van Parijs bepalen hoe de Staten-Generaal moesten vergaderen en stemmen. Op 25 september 1788 oordeelde het Parlement dat de Staten-Generaal precies moesten worden georganiseerd zoals bij de vorige bijeenkomst, 175 jaar geleden. Uit ministeriële hoek kwam vervolgens een pamflet dat beweerde dat de bijeenkomst in 1614 niet goed had gewerkt; de derde stand zou het vaak oneens zijn geweest met de andere twee standen.³ Als reactie hierop vormde zich de Nationale Partij of Patriottenpartij. Dit was een stroming die pleitte voor een vertegenwoordiging op basis van het individu in plaats van op basis van stand. De *Société des Trente* ('Genootschap van Dertig') maakte onderdeel uit van deze Nationale Partij.

Volgens Tackett en Doyle bestond het leeuwendeel van de *Société des Trente* uit edelen.⁴ Dat gegeven is opvallend, gezien de opstelling van de edelen tijdens de Staten-Generaal. Terwijl de derde stand voorstelde om gezamenlijk te vergaderen en te stemmen,

¹ S. Neely, *A concise history of the French Revolution* (Lanham 2008) 2-3.

² Neely, *A concise history of the French Revolution*, 50-53.

³ Margerison, 'Political pamphlets, the Society of Thirty, and the failure to create a discourse of national reform during the French Pre-Revolution, 1788–1789.' *History of European Ideas* 17.2-3 (1993) 217.

⁴ T. Tackett, *Becoming a revolutionary. The deputies of the French National Assembly and the emergence of a revolutionary culture, 1789-1790* (Princeton 1996) 90; W. Doyle, *The Oxford history of the French Revolution* (New York 1989) 90.

hielden de edelen juist de boot af. Volgens Margerison deed de adel dit uit pure onwil.⁵ Doyle denkt juist dat de vertegenwoordigers van de adel onzeker waren en daardoor besluiteloos.⁶

Als de *Société des Trente* inderdaad voor de meerderheid uit edelen bestond, zou dit ook haaks staan op het beeld dat de traditionele, marxistisch georiënteerde historici gaven. Zij zagen de Franse Revolutie vooral als een opstand van de bourgeoisie, oftewel de welgestelde bovenlaag van de derde stand. Georges Lefebvre stelde bijvoorbeeld dat hoofdzakelijk de bourgeoisie aanstuurde op hervormingen. Hij gaf toe dat de bourgeoisie steun kreeg van enkele edelen, vooral vanuit de *Société des Trente* ('Genootschap van Dertig'), maar dat deze groep een te verwaarlozen minderheid was.⁷ Andere historici zien de *Société des Trente* ook als een invloedrijk genootschap, maar dan juist dankzij de adellijke leden. Drieëntwintig leden van de *Société des Trente* zouden tot de zogenaamde *noblesse d'épée* hebben behoord. De *noblesse d'épée* ('zwaardadel') was de oude adel, van wie de titel en het recht om wapens te dragen teruggingen tot de Middeleeuwen. De families van deze *noblesse d'épée* huisden vaak in het Franse koninklijke paleis te Versailles, en stonden in tegenstelling tot de 'nieuwe' *noblesse de robe* ('ambtsadel') niet bekend om hun rebelse karakter tegenover het koninklijke gezag.⁸

Het is dus niet helder hoe groot de rol van de adel was en welke motieven de adel had om zich aan een dergelijk genootschap te verbinden. Dat maakt de *Société* een interessant onderwerp van onderzoek. De adel had weliswaar een bevoorrechte positie, maar vormde wel een zeer klein deel van de totale Franse bevolking. In theorie had de adel dus veel te verliezen bij hervormingen van de politieke en maatschappelijke verhoudingen. Anderzijds hadden de Franse edelen als elitegroep wel belangrijke connecties; hun invloed zou hen voor een politiek geëngageerde club zeer waardevol kunnen maken. Hun geld maakt het bovendien mogelijk om een campagne te voeren.

In de geschiedschrijving wordt de *Société* over het algemeen gezien als een invloedrijk genootschap met zeer invloedrijke leden. Zoals gezegd zagen de marxistisch georiënteerde historici – waaronder Lefebvre – de *Société des Trente* meer als een bourgeoisieclub dan als een adellijk gezelschap. Toch zegt Lefebvre dat de *Société des Trente* het meest invloedrijke genootschap van de Nationale Partij was. De *Société* zou hebben gezorgd voor de financiering

⁵ K. Margerison, *Pamphlets & Public Opinion. The campaign for a union of orders in the early French Revolution* (West Lafayette 1998) 129.

⁶ W. Doyle, *Origins of the French Revolution. Third edition* (Oxford 1999) 157.

⁷ D.L. Wick, 'The court nobility and the French Revolution: the example of the Society of Thirty.' *Eighteenth Century Studies* (1980) 263.

⁸ Wick, 'The court nobility and the French Revolution', 264.

en verspreiding van politieke pamfletten. Het doel van deze pamfletten was om de publieke opinie te beïnvloeden.⁹ Adrien Duport, de man bij wie de *Société* thuis bijeenkwam, was volgens Doyle één van de leidende figuren onder de hervormingsgezinde parlementariërs.¹⁰ De zienswijze van de marxistische historici werd deels afgekeurd door een latere generatie ‘revisionisten’. Elizabeth Eisenstein was het bijvoorbeeld niet eens met de stelling van Lefebvre dat de Nationale Partij uiteindelijk ‘de eerste overwinning van de bourgeoisie’ had behaald. Als deze beweging inderdaad onder leiding van de *Société des Trente* stond, stelt Eisenstein, zou men verwachten dat daarin leden van de bourgeoisie zaten. Lefebvre noemt echter alleen Adrien Duport, La Rochefoucault-Liancourt, Lafayette, Condorcet en de hertog (*duc*) van Aiguillon als *Société*-leden.¹¹ Deze mannen waren allen van adel.

De *Société des Trente* was in haar tijd niet het enige politiek geëngageerde genootschap dat probeerde de publieke opinie te beïnvloeden; het genootschap was immers onderdeel van een grotere Nationale Partij. De *Société* was echter wel een formidabele verzameling van prestige, talent en energie, zoals Tackett het formuleert. De *Société* was inderdaad een verzameling van veel bekende namen en van mensen van zeer verschillende pluimage, die desondanks op één of andere manier hebben samengewerkt en zo waarschijnlijk een zeer invloedrijk gezelschap hebben gevormd. Ook daarom is de *Société* interessant.

Dit paper draait om de vraag hoe en waarom de *Société des Trente* invloed had op het uitbreken van de Franse Revolutie. Afbakening van de bestudeerde periode is daarbij nodig; ten eerste omdat de Revolutie een proces van jaren was, waarbij niet alle historici het er over eens zijn welk moment als eindpunt moet worden gezien; ten tweede kwam het genootschap slechts in een beperkte periode bijeen. De *Société des Trente* – in deze scriptie soms afgekort aangeduid als de *Société* – kwam tussen 10 november 1788 en mei 1789 in Parijs bijeen. De in deze scriptie bestudeerde periode begint in september 1788, toen het Parlement van Parijs een oordeel velde over de manier waarop de Staten-Generaal zouden moeten vergaderen. Dit oordeel was belangrijk omdat het een discussie op gang bracht waar de *Société* op inhaakte. De bestudeerde periode eindigt niet in mei maar op 17 juni 1789, de datum waarop de derde stand de Staten-Generaal verliet en zichzelf uitriep tot *Assemblée nationale* (‘Nationale Vergadering’). Dit moment wordt wel gezien als het begin van de daadwerkelijke Revolutie.

⁹ K. Margerison, ‘Political pamphlets’, 216; G. Lefebvre, *The Coming of the French Revolution* (Princeton 1947) 45-48.

¹⁰ Doyle, *The Oxford history of the French Revolution*, 90.

¹¹ E.L. Eisenstein, ‘Who Intervened in 1788? A Commentary on The Coming of the French Revolution’ (1965) 80-82.

De bijeenkomst van de Staten-Generaal in 1789 was de eerste bijeenkomst van de achttiende eeuw: de vorige bijeenkomst van de Staten-Generaal was in 1614. Om te kunnen begrijpen wat er gebeurde moet wel eerst worden ingegaan op de vraag waarom de koning na 175 jaar besloot om de Staten-Generaal opnieuw bijeen te roepen. Dat gebeurt in het eerste hoofdstuk. In het tweede wordt ingegaan op de rol van het Parlement van Parijs in 1788. Het Parlement van Parijs was het hoogste rechtscollege van Frankrijk en kon in die hoedanigheid wetgeving afkeuren. Het Parlement van Parijs dient te worden meegenomen in dit paper; niet alleen omdat het een machtsfactor van betekenis was, maar ook omdat er opvallend veel leden van het Parlement van Parijs in de *Société* zaten. In het derde hoofdstuk wordt nagegaan wat de *Société* was en waarom dit genootschap handelde zoals het deed. In het vierde hoofdstuk wordt een poging gedaan om uit te zoeken wie bij de *Société* zaten en wat de achtergrond van deze personen was. In het vijfde hoofdstuk wordt ingegaan op de mogelijke invloed van de *Société* op het verloop van de Staten-Generaal. Tenslotte wordt er in de conclusie een samenvatting gegeven en een poging gedaan om de hoofdvraag te beantwoorden.

Twee termen in deze scriptie behoeven hier nog een korte uitleg. Met het *Ancien Régime* wordt de bestuursvorm van Frankrijk bedoeld zoals deze bestond vanaf de regeerperiode van Lodewijk XIV tot het uitbreken van de Franse Revolutie. Het *Ancien Régime* kenmerkt zich door het absolutisme en een maatschappij gebaseerd op privileges en standenverschillen. De term 'bourgeoisie' werd veel gebruikt in het marxisme en tevens door marxistisch-georiënteerde historici zoals Lefebvre. Met 'de bourgeoisie' wordt in deze context echter de welgestelde bovenlaag van de derde stand bedoeld. De 'derde stand' was tijdens het *Ancien Régime* het deel van de bevolking dat niet tot de adel (de tweede stand) of de geestelijkheid (de eerste stand) behoorde.

Hoofdstuk 1. Waarom de koning de Staten-Generaal bijeenriep

In het *Ancien Régime* was Frankrijk een *absolutistische* monarchie, hetgeen wil zeggen dat niemand het recht had om besluiten van de koning te blokkeren. De koning was aan niemand – afgezien van God – verantwoording schuldig. Dit betekende niet dat de koning met zijn macht het hele land kon overheersen; anders dan twintigste-eeuwse dictators had de Franse koning rekening te houden met tradities als erfopvolging en religie. Nog belangrijker was het technologische verschil; het duurde met achttiende-eeuwse middelen veel langer om mensen, goederen en berichten te vervoeren dan met de twintigste-eeuwse middelen. Een tocht van Parijs naar Zuid-Frankrijk kon bijvoorbeeld acht dagen duren, mits de weersomstandigheden gunstig waren. Ook de maatschappij was anders dan in de twintigste eeuw. Waar men in de twintigste eeuw geneigd was om alle staatsburgers dezelfde rechten en plichten te geven, was de Franse maatschappij tijdens het *Ancien Régime* verdeeld in vele verschillende groepen met eigen privileges. Het beroepsgilde waarvan men lid was, het ambt dat men bekleedde en de plaats waar men woonde bepaalden de persoonlijke rechtspositie. Dit bepaalde tevens of (en zo ja, hoeveel) belastingen iemand moest betalen. Doordat het systeem van privileges een onoverzichtelijk oerwoud vormde was het belastingstelsel al even onoverzichtelijk en ondoorgrondelijk, net als de gehele financiële huishouding van de Franse staat.¹²

De vele oorlogen die Frankrijk voerde kostten steeds meer geld, en daarmee werd het gebrek aan overzicht op de staatsfinanciën een steeds groter probleem. De onrust in de aanloop naar de Revolutie begon volgens Doyle al op 20 augustus 1786. Op die dag meldde minister van financiën (*contrôleur général des finances*) Calonne zich bij de koning om te vertellen dat de staat financieel gezien op instorten stond. Precieze cijfers over de financiële situatie in die tijd zijn niet bekend. Zelfs Calonne had indertijd geen precieze cijfers; daarom had het hem naar eigen zeggen twee jaar geduurd om de diagnose te stellen. Calonne schatte dat de Franse staat in dat jaar 475 miljoen livres zou ontvangen en 587 miljoen livres zou uitgeven, waardoor de staat dus 112 miljoen meer uitgaf dan deze ontving. De kroon had sinds 1777 steeds meer geleend en daardoor steeds meer schulden gemaakt, waardoor de situatie naar het oordeel van Calonne onhoudbaar was geworden.¹³

Bijna alle staatsinkomsten werden besteed aan de oorlogvoering. Bezuinigen op het leger leek geen optie omdat Frankrijk daarmee haar machtige positie in de wereld zou verspelen. De belastingen verhogen was ook moeilijk, omdat dat weinig zou opbrengen door het woud van privileges. Vergeleken met andere Europese landen was de gemiddelde

¹² Neely, *A concise history of the French Revolution*, 2-3.

¹³ Doyle, *Origins of the French Revolution*, 45-46.

belastingbetaler in Frankrijk minder kwijt, maar door de grote regionale verschillen moest de regio Parijs juist veel betalen. De regio Parijs wilde dus geen belastingverhogingen. Daarnaast was de Franse bevolking minder welvarend dan de Britse en de Hollandse bevolking en kon er dus ook minder belasting worden geïnd. Schulden kwijtschelden was taboe omdat de koning het vertrouwen van de geldschieters niet wilde schaden.¹⁴

In de zomer van 1788 werd de situatie extra kritiek. Vijf van de belangrijkste geldschieters gingen bankroet als gevolg van slechte economische omstandigheden. De overgebleven *financiers* zagen de politieke onrust en wilden de regering daarom geen extra voorschot geven. Daarmee droogde de geldstroom grotendeels op. De opeenvolgende ministers van financiën slaagden er niet in om de crisis te bezweren. Dit werd deels veroorzaakt door de onderlinge rivaliteit tussen de edelen, waardoor ministers niet lang aanbleven en er dus geen consequent beleid werd gevoerd. Op 25 augustus 1788 nam Loménie de Brienne ontslag, omdat zijn vijanden de koning probeerden over te halen hem weg te sturen. Kort daarvoor had hij aangekondigd dat de Staten-Generaal in mei 1789 bijeen zouden komen, in de hoop dat geldschieters daarmee gerust werden gesteld. Na het vertrek van Brienne kwam Necker terug op de post die hij reeds eerder had bekleed. Net als Brienne zag Necker geen mogelijkheid meer om een oplossing te vinden, en dus vestigden hij en de koning al hun hoop op een bijeenkomst van de Staten-Generaal.¹⁵

¹⁴ Doyle, *Origins of the French Revolution*, 47-48.

¹⁵ Neely, *A concise history of the French Revolution*, 53.

Hoofdstuk 2. Het Parlement van Parijs

De rol van het Parlement in het najaar van 1788

Het Parlement van Parijs was onder het *Ancien Régime* het belangrijkste bestuursorgaan voor Parijs en de directe omgeving. Het was tevens het hoogst mogelijke hof van beroep in Frankrijk, waardoor het Parlement van Parijs meer aanzien had dan de andere parlementen in het land. Bij een geschil tussen wereldlijk en kerkelijk recht was het Parlement van Parijs zelfs de eerste en tevens enige rechtbank. Hetzelfde gold bij *cas royaux*, zaken die betrekking hadden op de persoon van de koning en diens functie, huishouden of personeel.¹⁶

Vanwege het uitgebreide takenpakket was het Parlement na verloop van tijd in drie afzonderlijke kamers (*Chambres*) verdeeld. De *Grande Chambre*, bestaande uit drie voorzitters en dertig leden, werkte als hof voor het hoogste beroep. De andere twee kamers werden later gevormd, maar de *Grande Chambre* bleef de meest machtige en aanzienlijke kamer die betrokken bleef bij cruciale staatszaken.¹⁷ De *Grande Chambre* kon zelfs een wet naar de koning terugsturen, hoewel er voor de koning wel een manier bestond om een wet alsnog door te drukken.¹⁸

Op 25 september besloot het Parlement dat de bijeenkomst van de Staten-Generaal – die was aangekondigd door de koning – in dezelfde vorm moest plaatsvinden als in 1614. Dit betekende dat de drie standen van de Staten-Generaal afzonderlijk zouden stemmen, waardoor de eerste stand en de tweede stand met 2-1 de derde stand konden overstemmen. Op dit besluit volgden verontwaardigde reacties. Veel critici wilden een verdubbeling van het aantal afgevaardigden voor de tweede stand en een stemming per hoofd in plaats van per stand. Op die manier zouden de twee bevoorrechte standen de stem van de derde stand niet langer kunnen negeren.¹⁹

Connecties en overeenkomsten tussen Parlement en *Société*

Het besluit van het Parlement lijkt zeer conservatief, maar volgens Stone kwam het besluit van het Parlement eerder voort uit de macht der gewoonte dan uit een zorgvuldig uitgedachte, strategische overweging. Het Parlement vond het belangrijk om ook in onzekere tijden vast te houden aan oude gewoonten en gebruiken. Het Parlement greep in dit geval dus instinctief terug op gebruiken uit het verleden.²⁰ Een ex-lid van de *Assemblée des Notables*²¹ zei enkele

¹⁶ Stone, *The Parlement of Paris*, 15-16.

¹⁷ Ibidem, 19-20.

¹⁸ Neely, *A concise history of the French Revolution*, 6.

¹⁹ Ibidem, 54-56.

²⁰ Stone, *The Parlement of Paris*, 167.

jaren later dat het Parlement dacht dat ‘alles verloren zou zijn’ als men op dat punt niet op zekerheid kon bouwen. Boven alles zou regelmaat het land bijeen houden, zo leken de parlementsleden te denken.²² Destijds kon men zich niet voorstellen dat aantasting van de heersende hiërarchie tot iets anders kon leiden dan chaos. Uit de Middeleeuwen kende men alleen maar voorbeelden van situaties waarin aantasting van de heersende orde tot chaos en bloedvergieten had geleid.²³

Margerison stelt dat het Parlement vooral beducht was voor een te grote macht van de ministers. Als de Staten-Generaal anders zouden worden georganiseerd dan in 1614, zou dat waarschijnlijk ongunstig uitpakken voor de twee bevoorrechte standen. Deze twee standen stemden vaak de hervormingsmaatregelen van ministers weg, aangezien deze vaak afbreuk deden aan hun privileges en financiële positie. Het initiatief van de minister om de Staten-Generaal bijeen te roepen werd door het Parlement dan ook gezien als een poging om de bevoorrechte standen te omzeilen.²⁴

Het besluit van het Parlement van Parijs had dus het effect van een knuppel in een hoenderhok. Als gevolg van de uitspraak en de daaropvolgende reactie van de regering ontstonden verschillende politieke gezelschappen, waaronder de *Société des Trente*. De *Société* kan echter niet worden gezien als een rivaal van het Parlement. Er was wel sprake van rivaliteit tussen de ministers en het Parlement, maar dat was niets nieuws. Sinds het conflict met minister Maupeou werd de regering door het Parlement gewantrouwd. Maupeou probeerde in de jaren 1770-1774 via hervormingen de macht van de parlementen terug te dringen om zo de weerstand tegen het beleid van de koning weg te nemen. In reactie daarop ontstond toen binnen het Parlement al een ‘patriottenpartij’. Deze wilde de ‘natie’ beschermen en pleitte voor de invoering van een grondwet en een bijeenkomst van de Staten-Generaal. Voor het eerst werden er termen als ‘patriot’ – wat destijds ‘vrijheidslievend’ betekende²⁵ – en ‘ministerieel depotisme’ gebruikt. Met de dood van Lodewijk XV in 1774 verdwenen Maupeou en zijn plannen, maar binnen het Parlement bleef het wantrouwen ten aanzien van de regering bestaan. La Rochefoucauld, Duval d’Eprémesnil en Target zouden later *Société*-leden worden, maar hadden tijdens de Maupeou-affaire al duidelijk stelling genomen tegen de minister.²⁶ Het lijkt er dus op dat de ideeën achter de Nationale Partij, de

²¹ De *Assemblée des Notables* was een raad van hoge edelen en geestelijken. In bijzondere situaties kon de koning deze raad bijeenroepen als adviesorgaan bij staatszaken.

²² Stone, *The Parlement of Paris*, 167.

²³ W. Doyle, *Aristocracy and its enemies in the age of revolution* (Oxford 2009) 59-61.

²⁴ Margerison, *Pamphlets & Public Opinion*, 51-52.

²⁵ D. Sutherland, *The French Revolution and Empire. The quest for a civic order* (Oxford 2003) 27.

²⁶ Tackett, *Becoming a revolutionary*, 80.

stroming die in het najaar van 1788 zou ontstaan, voortkwamen uit het Parlement en de Maupeou-affaire.

Adrien Duport (1759-1798), de gastheer tijdens de bijeenkomsten van de *Société*, was lid van het Parlement van Parijs. Duport was niet het enige *Société*-lid dat zitting had in het Parlement. Volgens Tackett vormde een klein groepje collega's van Duport de 'kern' van de *Société*. Onder hen waren Duval d'Eprémesnil, Frétau de Saint-Just en Lepeletier de Saint-Fargeau; figuren die een actieve rol hadden gespeeld in de conflicten tussen het Parlement en de kroon.²⁷ Ook Pierre-Louis Lacretelle kwam uit het Parlement.²⁸

Duport, Lacretelle en Duval d'Eprémesnil maakten in de jaren 1780 deel uit van een nieuwe generatie parlementsleden. Na 1774 trad een grote hoeveelheid nieuwe, zeer jonge en ambitieuze juristen toe tot het Parlement. Stone vermoedt dat zij het de oudere, meer ervaren parlementariërs moeilijk hebben gemaakt in de laatste jaren voor de Revolutie.²⁹ Sommige van deze nieuwelingen, waaronder Duport, waren volgens Sutherland zeer idealistisch ingesteld. Duport zou graag hebben gewild dat ministers voortaan verantwoordelijk konden worden gehouden voor hun beleid. De bevolking was namelijk fel tegen nieuwe, hogere belastingen, en Duport zag zichzelf en het Parlement als vertegenwoordigers van de stem van de bevolking. Duval d'Eprémesnil en Robert de Saint-Vincent zouden later ook *Société*-leden worden, maar hadden een meer conservatieve instelling. Het 'ministeriële despotisme' zagen zij ook als de grote vijand, maar zij zagen dit 'ministeriële despotisme' vooral als een bedreiging voor de belangen van de aristocratie en de bestaande instituties, zoals het Parlement van Parijs.³⁰

Duport en Duval d'Eprémesnil waren niet de enige parlementariërs die zich aansloten bij de *Société*. Volgens Sutherland zijn er 55 *Société*-leden bekend, waarvan er 49 leden *noblesse d'épée* waren en slechts één *noblesse de robe*. Van deze 50 edelen kwam de ene helft uit hofkringen, de andere helft waren jonge parlementariërs. Kortom: ongeveer 45% van de *Société* zou dus hebben bestaan uit deze nieuwe generatie parlementsleden.³¹

²⁷ Tackett, *Becoming a revolutionary*, 89.

²⁸ Margerison, 'Political pamphlets', 224.

²⁹ Stone, *The Parlement of Paris*, 155.

³⁰ Sutherland, *The French Revolution and Empire*, 24.

³¹ *Ibidem*, 28.

Hoofdstuk 3. De motieven van de *Société des Trente*

De erfenis van de Zonnekoning

Als koning was Lodewijk XVI in eerste instantie degene die een besluit moest nemen over een oplossing voor de crisis. Lodewijk was echter niet goed in besluiten nemen. Toen de Staten-Generaal bijeenkwamen schreef een afgevaardigde in zijn dagboek dat de koning steeds van beleid wisselde, soms doorzette en dan weer eens terugkrabbelde. De afgevaardigde vond dat de koning daardoor zijn gezag volledig was kwijtgeraakt.³²

Bij deze opmerking moet men bedenken dat Lodewijk XVI opereerde binnen een hofhouding die was opgezet door zijn voorganger Lodewijk XIV, de geschiedenis ingegaan als ‘de Zonnekoning’. Lodewijk XIV vond Parijs te turbulent en verhuisde daarom naar het nieuwe paleis van Versailles, even buiten de stad. Dit immense complex bood een onderkomen aan een groot aantal hoge edelen, die daar een gedeelte van hun tijd doorbrachten. Velen van hen verbleven afwisselend in Parijs, op hun eigen landgoed of aan het koninklijke hof te Versailles. Het idee hierachter was dat de koning de adel beter in de gaten kon houden en daarmee rebellie uit hun gelederen kon voorkomen. De verhuizing naar Versailles schiep enige afstand tussen de onrust in Parijs en de koning, maar zorgde er onbedoeld ook voor dat de koning zichzelf min of meer afsloot van de wereld buiten het hof. De opvolger van de Zonnekoning – Lodewijk XV – verliet Versailles zo nu en dan, voornamelijk om andere paleizen in de omgeving te bezoeken; Lodewijk XVI verliet het paleis zelden. De door de zonnekoning geschapen hofhouding zorgde er dus voor dat zijn opvolgers persoonlijk weinig te zien kregen van de wereld buiten Versailles. Deze isolatie zorgde bij hen wellicht voor een vertekend beeld van de situatie in het land.³³

Aan het hof van Versailles moesten de edelen noodgedwongen met elkaar samenleven en waren ze afhankelijk van de koning. Als absolutistische vorst was de koning de opperste bron van macht, en dus streden de edelen onderling om de gunst van de koning. Edelen vormden facties rondom personen waarvan men dacht dat deze invloed hadden op de koning. Er ontstonden facties rondom minnaressen en bloedverwanten van de koning en rondom invloedrijke ministers. Lodewijk XIV had een verdeel-en-heersstrategie gehanteerd: hij begunstigde afwisselend de verschillende facties, zodat geen enkele factie te lang dominant kon worden en er dus geen duidelijke winnaars en verliezers waren. Daarmee hield de koning

³² Neely, *A concise history of the French Revolution*, 53.

³³ Doyle, *Origins of the French Revolution*, 55.

de concurrentiestrijd tussen de edelen in stand en vermeed hij het risico dat ‘verliezende’ facties tegen hem zouden samenspannen.³⁴

De opvolger van Lodewijk XIV beheerste deze kunst veel minder. Lodewijk XV maakte zich regelmatig zorgen om zijn zielenheil en luisterde daarom vaak naar de *dévo*t-partij, die in goed contact stond met zijn dochters, de koningin en de *dauphin*³⁵. Daar tegenover stond wat Wick de ‘ideeënpartij’ noemt, een factie die zich had verbonden met madame de Pompadour – de minnares van de koning – en de hertog van Choiseul. Volgens Wick verdween dit wankele evenwicht onder Lodewijk XVI. De broers van Lodewijk XVI waren te jong om een alliantie mee te sluiten; Lodewijk zelf hield er uit principe geen minnares op na, en daarnaast zou hij te weinig hebben begrepen van de politiek aan het hof. Zodoende waren er weinig personen waaraan een factie zich kon verbinden. Lodewijk kwam echter wel onder toenemende invloed van zijn vrouw Marie Antoinette, die evenveel van politiek wist als haar echtgenoot. Marie Antoinette liet zich omringen door een select gezelschap van vrienden en bewonderaars. Met name de relatief onbelangrijke familie Polignac kreeg van de koningin de ene na de andere gunst. De edelen buiten dit gezelschap werden genegeerd of uit hun functie gezet, waardoor de koningin zich bij hen bijzonder impopulair maakte.³⁶ Ook de koning negeerde de hovelingen steeds vaker, doordat hij ministersposten steeds vaker vergaf aan provinciale magistraten en leden van de *Grand Conseil* van het Parlement van Parijs.³⁷ Of dit de hovelingen ertoe bewoog om zich aan te sluiten bij een genootschap als de *Société des Trente* valt te betwijfelen. In het vierde hoofdstuk komt dit nog ter sprake.

De verhuizing van de Zonnekoning naar Versailles bracht nog een andere belangrijke verandering: een grotere sociale mobiliteit. Terwijl de koning zichzelf met zijn hofhouding min of meer opsloot in Versailles werd de adelstand door zijn toedoen juist veel minder gesloten. Dit was een proces dat al enige jaren bezig was maar dat onder de Zonnekoning sneller verliep dan ooit tevoren. In zijn tijd eigende de kroon zich steeds meer bevoegdheden en macht toe en gaf ze tevens ook veel meer geld uit, vooral aan oorlog. De grotere geldstromen en de clustering van bevoegdheden en taken vroegen om een groter regeringsapparaat met meer ambten. Om die ambten op te vullen vond Lodewijk het geen probleem om ambten – die normaal gesproken geërfd werden – te verkopen. Zodoende kregen

³⁴ Wick, ‘The court nobility and the French Revolution’, 267.

³⁵ *Dauphin* was oorspronkelijk de titel van de graven van de Dauphiné. Vanaf de veertiende eeuw werd de Dauphiné het traditionele domein van de kroonprins. Sindsdien stond de kroonprins bekend als de *dauphin*.

³⁶ Wick, ‘The court nobility and the French Revolution’, 268-269.

³⁷ *Ibidem*, 274.

veel welgestelde leden van de derde stand de kans om een ambt te kopen en daarmee een adellijke status te krijgen. Daarnaast groeide door de vele oorlogen de behoefte aan officieren in het leger. Via dergelijke officiersfuncties konden leden van de derde stand carrière maken en aanzien kweken. Het gevolg van deze ontwikkelingen was dat de *noblesse d'épée* vaker concurrentie kreeg van de *noblesse de robe*. Het verschil tussen beide werd in de achttiende eeuw steeds minder zichtbaar omdat ze dezelfde levensstijl hadden, dezelfde carrières nastreefden en onderling huwelijken sloten. Tevens werd de scheidslijn tussen de adel en de bovenlaag van de derde stand steeds vager.³⁸

Overigens zorgde het dragen van een ambt niet direct voor een adellijke titel. Sommige ambten, zoals enkele in de Parlementen van Besançon en Grenoble, leverden pas na twintig jaar een adellijke titel op. Andere ambten leverden pas na drie generaties een volwaardige adellijke status op.³⁹ Sociale mobiliteit was dus mogelijk, maar kon lang duren.

Vorming van de *Société des Trente*

Volgens Margerison was de vorming van de *Société des Trente* een reactie op de reactie van de regering.⁴⁰ Na het besluit van de Staten-Generaal op 25 september 1788 kwam uit ministeriële hoek de bewering dat de derde stand het bij de bijeenkomst van 1614 vaak oneens zou zijn geweest met de andere drie standen. In tegenstelling tot de andere twee standen zou de derde stand hebben gepleit voor 'de onafhankelijkheid van de kroon'. Daarnaast zou de bijeenkomst lang hebben gedraaid om 'vreemde en lange discussies over onderwerping van de derde stand aan de twee andere standen'. Dit commentaar verscheen voor het eerst op 30 september in een naamloos nieuwsblaadje dat tweemaal per week door Parijs werd verspreid.

Margerison denkt dat het door mensen uit ministeriële kringen bewust naar de pers was 'gelekt' om lezers ervan te overtuigen dat het Parlement een verkeerd besluit had genomen. Door de vorm van 1614 te willen handhaven wilde het Parlement voorkomen dat de ministeriële invloed op de Staten-Generaal te groot zou worden, maar in feite – zo stelt Margerison – had het Parlement de regering juist een goede gelegenheid geboden om de publieke opinie aan haar kant te krijgen.⁴¹

Volgens Margerison wilde Adrien Duport (1759-1798) een beweging beginnen die 'nationaal' in plaats van parlementair of monarchistisch georiënteerd was. Margerison geeft Lefebvre dus wel gelijk in zijn opvatting dat er een Nationale Partij ontstond. De *Société des*

³⁸ C. Lucas, 'Nobles, bourgeois and the origins of the French Revolution', *Past & Present* 60 (1973) 98-99.

³⁹ G. Chaussinand-Nogaret, *La noblesse au XVIIIe siècle. De la Féodalité aux Lumières* (Parijs 1976), 41-42.

⁴⁰ De ministers vormden samen de regering.

⁴¹ Margerison, 'Political pamphlets', 217.

Trente zou dus kunnen worden gezien als een antwoord op de mediacampagne van de regering. Door een aantal edelen, parlementariërs en andere gelijkgestemden bijeen te brengen hoopte Duport een sterk tegengeluid te kunnen laten horen.⁴² Sinds het conflict met Maupeou was het gebruikelijk dat aristocraten anti-ministeriële pamfletten financierden.⁴³ Met die geschiedenis is het goed voor te stellen dat Duport – zelf een lid van het Parlement – het ministeriële commentaar van 30 september zag als een aanval op ‘zijn’ Parlement en als een uitdaging om de politieke strijd aan te gaan.

Ook Jean Egret ziet in de stroom pamfletten een Nationale Partij ontstaan. Er ontstonden verschillende genootschappen waarin de politieke kwesties werden besproken, waarvan de *Société* waarschijnlijk het meest invloedrijk was. De meningen verschilden sterk, maar alle schrijvers van de Nationale Partij waren het waarschijnlijk eens met Jean-Paul Rabaut Saint-Étienne (1743-1793). Hij schreef dat de daden uit het verleden niet maatgevend konden zijn voor wat er in het heden moest worden gedaan, vooral niet omdat men zich in het heden juist beklaagde over de daden uit het verleden.⁴⁴

Net als Margerison stelt Colin Lucas dat het Parlement van Parijs beducht was voor een (te) grote ministeriële macht. Lucas voegt daar wel aan toe dat zowel de edelen in de parlementen als aan het hof, de lagere provinciale adel als de derde stand zich zorgen maakten over het proces van centralisering van de macht. De meningen verschilden echter over de vraag wat het alternatief zou moeten zijn. De adel uit de hofkringen en de parlementariërs prefereerden een politiek waar een grotere groep mensen bij betrokken werd. De edelen uit de provincie wilden simpelweg een systeem dat hun belangen beschermde. De hogere leden van de derde stand wilden een ‘rationele’ regering. In die laatste groep zat een groot aantal juristen dat tijdens hun studie had geleerd het klassieke Romeinse recht te bestuderen en te waarderen. Hieruit vloeide bij hen het idee dat het achttiende-eeuwse Frankrijk een voorbeeld moest nemen aan de politiek van het oude Rome. Dit betekende overigens niet dat de derde stand de privileges en de bevoorrechte positie van de adel ter discussie stelden. In de pamfletten uit die tijd is dat nog nauwelijks een punt van discussie.⁴⁵

Het verhaal van Colin Lucas suggereert dat er een zekere vorm van eendracht bestond tussen de edelen onderling en tussen de edelen en de welgestelde leden van de derde stand. Het idee om de Staten-Generaal opnieuw als drie gescheiden standen te laten stemmen lijkt daardoor achterhaald. Hoewel men zich blijkbaar collectief zorgen maakte over de

⁴² Margerison, ‘Political pamphlets’, 218.

⁴³ Ibidem, 221.

⁴⁴ J. Egret, *The French Pre-Revolution, 1787-1788, Volume 1* (Chicago 1977) 192-193.

⁴⁵ Lucas, ‘Nobles, bourgeois and the origins of the French Revolution’, 117-118.

centralisatie en de ministeriële macht redeneerden velen vermoedelijk uit eigenbelang. Parlementariërs en edelen van het hof stonden dicht bij de regering en wilden dus graag bij de politiek betrokken worden. Lagere edelen uit de provincie waren te ver van de kroon verwijderd om te kunnen hopen op substantiële politieke invloed. Voor hen was het vooral belangrijk dat ambitieuze ministers hun privileges ongemoeid lieten, want daar hingen naast hun aanzien ook hun inkomsten van af.

Een goede toelichting komt van Guy Chaussinand-Nogaret. Hij zegt dat de bovenlaag van de derde stand veelal hetzelfde las als de rijkste edelen, waaronder filosofische werken van schrijvers van de Verlichting. Vreemd genoeg las de lagere adel dit veel minder. Volgens Chaussinand-Nogaret blijkt hieruit dat Verlichte ideeën vooral van stedelingen de aandacht kregen. Vrijmetselaarslogen zouden hierin ook een rol hebben gespeeld.⁴⁶ Wellicht niet toevallig was Adrien Duport ook een vrijmetselaar.

⁴⁶ Chaussinand-Nogaret, *La noblesse au XVIIIe siècle*, 108-109.

Hoofdstuk 4. De leden van de *Société des Trente*

Zoals in het vorige hoofdstuk reeds naar voren kwam was volgens Lucas de scheiding tussen de adel en de bovenlaag van de derde stand sinds Lodewijk XIV steeds minder scherp geworden. De leden van de *noblesse d'épée*, wier adellijke titels teruggingen tot de Middeleeuwen, deelden hun bevoorrechte positie steeds vaker met de *noblesse de robe*.⁴⁷ Niettemin lijkt de *Société des Trente* voor het overgrote deel uit leden van de *noblesse d'épée* te hebben bestaan. Adrien Duport kwam niet uit een oud adellijk geslacht, maar dat gold wel voor de *duc* de la Rochefoucauld, die voluit Louis Alexandre de la Rochefoucauld d'Enville heette. De adellijke status van zijn familie was terug te voeren tot in de tiende eeuw.

Sommige historici geven een redelijk compleet beeld van de samenstelling van de *Société*. Zoals eerder vermeld waren er volgens Sutherland 55 leden, waarvan 49 van de *noblesse d'épée* en slechts één van de *noblesse de robe*. Van deze 50 edelen kwam de ene helft uit hofkringen en de andere helft uit de parlementen, voornamelijk uit het Parlement van Parijs.⁴⁸ Doyle geeft vergelijkbare cijfers: de *Société* telde tegen de 60 leden, waarvan 90 procent – oftewel 54 man – van adel was, inclusief 24 parlamentsleden.⁴⁹ Naast Duport en Rochefoucauld zaten ook Gilbert du Motier de Lafayette, Nicolas de Condorcet en de hertog van Aiguillon in de *Société*.⁵⁰ Van Lafayette en Condorcet is bekend dat zij bij de *noblesse d'épée* hoorden; de hertog van Aiguillon hoorde bij de *noblesse de robe*. Margerison noemt nog een aantal andere namen. Onder anderen Pierre Samuel Dupont de Nemours, abbé Sieyès, Pierre-Louis Lacretelle, Pierre-Louis Rœderer, Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord en de graaf van Mirabeau hoorden bij de *Société*.⁵¹ Van dit groepje behoorden alleen Talleyrand en Mirabeau tot de *noblesse d'épée*; de anderen behoorden tot de *noblesse de robe* – zoals Rœderer, die in het Parlement van Metz had gezeten – of waren van de derde stand. De hertog van Montmorency-Luxembourg schreef dat een nieuw lid kon worden toegelaten als de voltallige *Société* ermee akkoord ging. Montmorency-Luxembourg was zelf van begin af aan lid, en hij wist te vertellen dat er in het begin slechts twaalf leden waren. Duport was de gastheer, maar de voorzitter werd bij elke bijeenkomst opnieuw gekozen.⁵²

Volgens Wick hebben 23 leden van de *noblesse d'épée* in de *Société* gezeten. Dat is opvallend, omdat Sutherland het over 49 leden heeft. Wick stelt verder dat deze 23 edelen behoorden tot 19 verschillende families, waarvan er 12 verder teruggingen dan 1300 en er zes

⁴⁷ Lucas, 'Nobles, bourgeois and the origins of the French Revolution', 98.

⁴⁸ Sutherland, *The French Revolution and Empire*, 28.

⁴⁹ Doyle, *The Oxford history of the French Revolution*, 90.

⁵⁰ Eisenstein, 'Who intervened in 1788?' 80-82.

⁵¹ Margerison, *Pamphlets & Public Opinion*, 58.

⁵² Egret, *The French Pre-Revolution*, 191.

hun oorsprong tussen 1300 en 1500 hadden. Zeventien van deze negentien familieleden behoorden officieel tot de hofadel van Versailles, wat betekent dat zij met een ceremonie formeel waren voorgesteld aan de koning, waarna ze deel konden nemen aan het hofleven, inclusief de bijbehorende bals, recepties, jachtpartijen en dinertjes.⁵³ In totaal zou de *Société* volgens Wick 55 leden hebben gehad, waarvan vijf leden van de derde stand (9%), 23 leden van de *noblesse d'épée* (41,8%), 24 van de *noblesse de robe* (43,6%) en drie overige leden (5,6%).⁵⁴

Onder de leden van de *Société des Trente* waren er negen mannen die in 1788 de titel 'hertog' (*duc*) droegen. Onder hen waren de hertogen van Montmorency-Luxembourg, La Rochefoucauld en Aumont, van wie de adellijke familietitels teruggingen tot de tiende eeuw. Van de hertogen van Luynes, Béthune-Charost, Fronsac en Liancourt waren de adellijke titels hooguit een eeuw oud; zij waren dus *noblesse de robe*. Parvenu's of niet, al deze hertogen vertegenwoordigden vooraanstaande families die zich in de aristocratische kringen van Parijs en Versailles bewogen en daar dus contacten onderhielden. Volgens Wick waren zij in 1788 allen uit de gratie bij het koninklijk paar. De redenen daarvoor liepen uiteen. Béthune-Charost zou uit de gratie zijn geraakt omdat hij kritisch had geschreven over het feodale systeem en op eigen houtje hervormingen had doorgevoerd op zijn landerijen; de familie van La Rochefoucauld zou enige tijd minister Turgot hebben gesteund, tegen de zin van de klik rond Marie Antoinette. De meeste van deze mannen waren in de veertig of vroeg in de vijftig en waren dus min of meer generatiegenoten. De enige uitzondering was de 22-jarige Fronsac, die veruit de jongste hertog van het gezelschap was.⁵⁵ Duport – zelf geen hertog – stond met 29 jaar qua leeftijd iets dichterbij Fronsac.

Wick ziet dus een oorzaak-gevolgrelatie tussen gepasseerd worden aan het hof en betrokkenheid bij de *Société*. Omdat het koningspaar hun posities niet langer garandeerde, schaarden zij zich achter de Nationale Partij en hun strijd voor een grondwet, zo redeneert Wick.⁵⁶ Deze theorie is omstreden. De *Société* streefde naar een grotere invloed van de derde stand; dat lijkt niet direct in het belang van de adel, die uiteindelijk toch een bevoorrechte minderheid vormd. Volgens Margerison is het mogelijk dat zij zich hebben laten beïnvloeden door zes andere *Société*-leden, onder wie Lafayette en de hertog van Biron, die in Amerika waren geweest tijdens de Amerikaanse onafhankelijkheidsstrijd.⁵⁷ De ervaringen uit Amerika

⁵³ Wick, 'The court nobility and the French Revolution', 264-266, 283.

⁵⁴ Ibidem, 284.

⁵⁵ Ibidem, 276-277.

⁵⁶ Ibidem, 282.

⁵⁷ Margerison, *Pamphlets & Public Opinion*, 57.

liet bij hen vooral het idee hangen dat een nieuw begin mogelijk was, zo stelt Doyle.⁵⁸ Sutherland gebruikt een citaat van Lafayette. Daaruit blijkt dat Lafayette de monarchie niet wilde afschaffen, maar dat hij de koning wel wilde onderwerpen aan een grondwet; die grondwet moest er volgens hem ook voor zorgen dat iedereen op basis van gelijkheid invloed had op de politiek.⁵⁹ Het lijkt echter onwaarschijnlijk dat de hertogen uit de oude adellijke geslachten zulke vergaande ideeën aantrekkelijk vonden. Een andere mogelijke verklaring is volgens Margerison het feit dat de *Société* de invloed van de parlementen wilde verdedigen tegenover de regering.⁶⁰

De uitleg van Margerison lijkt plausibel. Voor de adel waren de parlementen toch een instrument waarmee zij inspraak konden krijgen in het beleid van de koning en diens ministers. Toch moet het lastig zijn geweest om overeenstemming te vinden tussen alle *Société*-leden. De meesten waren weliswaar van adel, maar de achtergronden verschilden soms sterk. Robert de Saint-Vincent was in het Parlement van Parijs de drijvende kracht geweest achter het voorstel om de Staten-Generaal te organiseren zoals in 1614 was gebeurd. Het moet lastig zijn geweest om overeenstemming te vinden tussen een behoudende man als Saint-Vincent en de hervormingsgezinde graaf van Mirabeau, of tussen de hofadel en de leden die betrokken waren bij de Amerikaanse onafhankelijkheidsstrijd.⁶¹

Sommige leden, zoals Duport, Lafayette en Lepeletier de Saint-Fargeau, waren vrijmetselaars. Chaussinand-Nogaret vermoedde dat er een verband was tussen de vrijmetselarij en de verspreiding van Verlichte ideeën.⁶² In de jaren 1780 had vrijwel elke Franse stad van betekenis één of meerdere vrijmetselaarsloges. Vooral in de bovenlaag van de derde stand waren veel leden te vinden, die zich aangetrokken voelden tot geheimzinnige karakter de loges. Daarnaast hadden zij als intellectuelen ook waardering voor de maatschappelijke betrokkenheid, de vrijheid van meningsvorming en de gelijkwaardige omgangsvormen binnen de loges (hoewel vrouwen niet altijd welkom waren). De loges kenden wel een hiërarchie, maar die werkte op basis van bewezen diensten, niet op basis van afkomst. De vrijmetselarij beschouwde mensen in beginsel als gelijkwaardig.⁶³ Hoewel de vrijmetselaarsloges zich formeel niet met politiek bemoeiden, pasten het

⁵⁸ Doyle, *The Oxford history of the French Revolution*, 64.

⁵⁹ Sutherland, *The Origins of the Revolution in France*, 22.

⁶⁰ Margerison, *Pamphlets & Public Opinion*, 57.

⁶¹ *Ibidem*, 57-58.

⁶² Chaussinand-Nogaret, *La noblesse au XVIIIe siècle*, 108-109.

⁶³ Doyle, *The Oxford history of the French Revolution*, 64-65.

gelijkwaardigheidsbeginsel en het vrije denken goed bij de *Société*, die streefde naar een gemeenschappelijke vergadering van de standen en stemming per hoofd.

Naast vrijmetselaars zaten in de *Société* ook (ex-)leden van de *Société des Amis des Noirs* ('Genootschap van de Vrienden van de Zwarten'), zoals Lafayette, Condorcet, Sieyès en Mirabeau. Dit genootschap ontstond in 1788 en liet zich inspireren door de Engelse antislavernijbeweging en de gelijkheidsidealen van de Verlichte filosoof Rousseau; daarom pleitte dit genootschap voor afschaffing van de slavernij in de Franse koloniën. Gelijkheid werd volgens Rousseau bereikt als de 'algemene wil' regeerde; dat was volgens hem hetzelfde als het 'algemene belang'. Dit idee is vergelijkbaar met het idee van de *Société* om de standen samen te laten vergaderen en per hoofd te laten stemmen.⁶⁴

Emmanuel Joseph Sieyès was een kanunnik uit Chartres met een familie uit de derde stand. Hij was lid van de *Amis des Noirs*.⁶⁵ Tevens wordt hij in verband gebracht met de *Société*, maar zijn opstelling is veel radicaler. In zijn beroemde pamflet *Qu'est-ce que c'est le Tiers-Etat?* ('Wat is de Derde Stand?') van januari 1789 bekritiseerde hij niet zozeer de ministeriële macht, als wel de positie van de eerste en tweede stand. Sieyès schreef dat de derde stand als enige de Franse natie vertegenwoordigde. De meeste leden van de *Société* meenden dat een gezamenlijke vergadering van de standen de beste manier was om 'de natie' een stem te geven, terwijl Sieyès stelde dat de derde stand zelf 'de natie' was en dat zij dus het heft in eigen hand moest nemen. Net als andere *Société*-leden wilde hij dat de derde stand een betere positie kreeg in de Staten-Generaal, maar Sieyès vond dat de overmacht van de adel moest worden gebroken door de hele basis van hun positie – de privileges – af te schaffen.⁶⁶ Sommige andere *Société*-leden, zoals Bergasse, vonden ook dat de adel teveel privileges had, maar riepen niet op tot een volledige afschaffing daarvan.⁶⁷ Sieyès lijkt de filosofie van Rousseau hier op een veel radicalere manier te interpreteren dan de rest van de *Société*. Hij lijkt dan ook niet echt in dat genootschap thuis te horen.

⁶⁴ Neely, *A concise history of the French Revolution*, 138.

⁶⁵ Ibidem, 138.

⁶⁶ Doyle, *Aristocracy and its enemies in the age of revolution*, 175.

⁶⁷ Ibidem, 186.

Hoofdstuk 5. De *Société* en de rebellie van de derde stand

De aanloop naar de Staten-Generaal

De *Société des Trente* kwam op 10 november 1788 voor het eerst bijeen in de woning van Adrien Duport in Parijs. Tot in mei 1789 kwam het genootschap geregeld bijeen. Volgens de hertog van Montmorency-Luxembourg waren de bijeenkomsten op zondagen, dinsdagen en woensdagen van 17.00 uur tot 22.00 uur.⁶⁸

De *Société* richtte zich eerst op de tweede bijeenkomst van de *Assemblée des Notables*, die vanaf 6 november 1788 vergaderde over de opzet van de Staten-Generaal. Middels pamfletten hoopte de *Société* de *Assemblée des Notables* ertoe te bewegen om stemming per hoofd en een dubbele vertegenwoordiging van de derde stand toe te staan. In de pamfletten van de *Société* werd gesteld dat het niet verplicht was om de oude regels te volgen. Als iets in het verleden op een bepaalde manier was gedaan, zo werd gesteld, hoefde dat niet automatisch te betekenen dat men ertoe verplicht was om dat op die manier te blijven doen. Daarnaast werd gesteld dat ‘de natie’ – een concept dat in de pamfletten gelijk werd gesteld aan ‘het volk’ – soeverein was en dat haar belangen voorrang hadden op de belangen van de bevoorrechte groepen. De *Assemblée des Notables* wilde echter niet toegeven aan de druk van buitenaf; de leden kregen het gevoel dat hun privileges in gevaar waren en wilden deze dus beschermen.⁶⁹

Na terugkomst van reces wilde het Parlement van Parijs echter alsnog tekst en uitleg geven over het omstreden besluit van 25 september. De *Société* had het Parlement daartoe aangespoord, in de hoop dat het Parlement daarmee zijn imagoschade kon repareren.⁷⁰ Het Parlement verklaarde onder andere dat het in zijn uitspraak geen oordeel had gegeven over de hoeveelheid afgevaardigden die elke stand mocht sturen. Volgens Neely was het Parlement met deze verklaring weliswaar te laat om zijn imago en gezag weer te herstellen, maar had de verklaring uiteindelijk wel invloed op de besluitvorming. Minister Necker besloot namelijk bij de koning te pleiten voor een verdubbeling van de vertegenwoordiging van de derde stand. Gesteund door de verklaring van het Parlement wist hij de koning daartoe over te halen.⁷¹ Vermoedelijk zette Necker deze stap om zijn imago in de publieke opinie te verbeteren; de sympathie ging in de publieke opinie namelijk vooral uit naar de derde stand.

⁶⁸ Egret, *The French Pre-Revolution*, 191.

⁶⁹ Neely, *A concise history of the French Revolution*, 57.

⁷⁰ Doyle, *Aristocracy and its enemies in the age of revolution*, 175.

⁷¹ Neely, *A concise history of the French Revolution*, 57-58.

Het streven naar een gemeenschappelijke vergadering van de verschillende standen kwam mede voort uit de ontwikkelingen in de Dauphiné, een provincie in Zuidoost-Frankrijk. Na een conflict met minister Loménie de Brienne werd daar in juni 1788 het Parlement van Grenoble met vakantie gestuurd. Uit onvrede daarover ontstond echter een alliantie van edelen, parlementariërs en prominente leden van de derde stand. Deze alliantie wilde een einde maken aan de belastingprivileges van de elite. Bovendien moesten de standen voortaan gezamenlijk vergaderen, met een dubbele vertegenwoordiging van de derde stand.⁷²

Volgens Margerison was de jurist Target (1733-1806) de beste persoon om de ideeën uit de Dauphiné te vertalen naar de landelijke politiek. Target zat in de *Société des Trente* en kwam uit het Parlement van Parijs. Als parlamentslid was hij altijd een uitgesproken tegenstander van de ministeriële invloed.

Target publiceerde een reeks pamfletten waarin hij deed voorkomen of de ideeën uit de Dauphiné eigenlijk van hem kwamen. Target was niet tegen het voortbestaan van privileges, noch tegen de vertegenwoordiging per stand. Hij wilde echter wel een dubbele afvaardiging van de derde stand en een gemeenschappelijke vergadering. Het doel was niet om een democratische regering te creëren, maar wel om te voorkomen dat de aristocratie te dominant zou worden. Verder was het de bedoeling om het ‘ministeriele despotisme’ in te dammen en ‘de algemene wil’ meer tot zijn recht te laten komen. Dit alles zou moeten leiden tot meer ‘geluk en vrijheid van de natie’. Target betoogde dat in het verleden vaker zou zijn vergaderd met een extra grote vertegenwoordiging van de derde stand. Volgens de tegenstanders van Target konden deze hervormingen juist leiden tot een vergrootte ministeriële macht. Bovendien zouden deze hervormingen onconstitutioneel zijn.⁷³ Target betoogde echter dat er in Frankrijk helemaal geen constitutie of grondwet bestond. In de 175 jaar sinds de vorige bijeenkomst was het nooit zeker geweest of de Staten-Generaal überhaupt ooit nog opnieuw bijeen zouden komen, zo stelde hij. Daarom vond hij het onterecht dat vroegere gebruiken als dwingende voorschriften voor het heden werden beschouwd.⁷⁴

Verkiezing van de afgevaardigden

Op 24 januari 1789 gaf de koning opdracht om de afgevaardigden voor de Staten-Generaal te kiezen. De eerste en tweede stand kozen elk driehonderd afgevaardigden. De derde stand mocht het dubbele aantal kiezen: ongeveer zeshonderd man. De eerste en tweede stand mochten alleen afgevaardigden kiezen uit de eigen gelederen. De derde stand mocht echter

⁷² Margerison, ‘Political pamphlets’, 218-219.

⁷³ Ibidem, 219-220.

⁷⁴ Egret, *The French Pre-Revolution*, 193.

ook door edelen of geestelijken worden vertegenwoordigd. Mede daardoor was de adel verhoudingsgewijs nog steeds sterk oververtegenwoordigd: de afvaardiging van de derde stand telde 58 edelen en in de afvaardiging van de eerste stand zaten 85 geestelijken uit een adellijke familie. De verkiezingen gingen volgens een districtensysteem. In elk district (*sénéchaussée/bailliage*) kwamen de geestelijken en edelen bijeen om hun eigen afgevaardigden te kiezen. Vanaf 25 jaar hadden de mannen het recht om hun stem uit te brengen. De derde stand was echter veel te groot om bijeen te komen, en dus verliep hun kiesproces in fases. Iedere stand van iedere provincie stelde een *cahier de doléances* op. De *cahier* was een verzameling klachten en wensen van de achterban die de afgevaardigden aan de koning moesten overhandigen.⁷⁵

Veel afgevaardigden van de tweede stand hadden actief gelobbyd om te worden gekozen. Dit gold vooral voor de hoge adel uit Parijs en Versailles, die normaliter al veel met politiek bezig waren. Voor de verkiezingen gingen velen van hen terug naar hun thuisregio, waar zij soms al decennia niet meer waren geweest. Daar probeerden zij oude banden aan te halen in de hoop verkozen te worden als afgevaardigde van dat district. De meeste *Société*-leden deden hetzelfde. Zeventien van de 23 *Société*-leden met een militaire achtergrond kregen uiteindelijk voldoende stemmen. Dat ging vaak met moeite; sommige *Société*-leden – waaronder Lafayette – stuitten in hun thuisprovincie op een goed georganiseerde conservatieve oppositie. Lafayette moest uiteindelijk akkoord gaan met een conservatief geformuleerde *cahier* om voldoende stemmen te krijgen.⁷⁶

Ook binnen de eerste en derde stand waren er figuren die actief lobbyden om verkozen te worden. *Société*-lid Dupont de Nemours hoorde bij de *noblesse de robe*, maar schreef aan zijn zoon dat hij bereid was ‘alles te doen’ om gekozen te worden als afgevaardigde van de derde stand. Binnen de derde stand vond men het echter niet ‘patriottisch’ als iemand openlijk naar stemmen solliciteerde. Omdat de verkiezingen bij de derde stand in fases verliep moet het lastiger zijn geweest om voor die stand als afgevaardigde te worden gekozen. Degenen die uiteindelijk werden gekozen hadden in het kiesproces waarschijnlijk al de nodige politieke ervaring opgedaan en waren dus in theorie in het voordeel.⁷⁷ Uiteindelijk had twee derde van de gekozen afgevaardigden van de derde stand een juridische achtergrond, waaronder 200 volleerde advocaten. De keuze voor deze mensen lag voor de hand, aangezien zij ervaring

⁷⁵ Neely, *A concise history of the French Revolution*, 59-61.

⁷⁶ Tackett, *Becoming a revolutionary*, 94-95.

⁷⁷ *Ibidem*, 96-97.

hadden met spreken in het openbaar en voldoende geld hadden om de reis naar Versailles te bekostigen.⁷⁸

Wat opvalt is dat sommige *Société*-leden al tijdens de verkiezingen probeerden om de standen bijeen te brengen. Dupont de Nemours probeerde de drie standen in het kiesdistrict Nemours samen te laten vergaderen, uiteindelijk zonder succes. Sémonville, lid van het Parlement van Parijs en de *Société*, probeerde samen met mede-*Société*-leden Castellane en Morellet in Châteauneuf-en-Thimerais tevergeefs hetzelfde te bereiken. In Parijs probeerden *Société*-leden Clermont-Tonnerre en Target de tweede en derde stand te overtuigen. Net als elders werd voor dat idee geen meerderheid gevonden; zelfs de eis dat per hoofd moest worden gestemd haalde de *cahier* niet. Ook al waren de edelen het moeilijkste te overtuigen, Clermont-Tonnerre wist er wel voor te zorgen dat zij onder hun tien afgevaardigden vijf *Société*-leden kozen, onder wie Clermont-Tonnerre zelf.⁷⁹

Uiteindelijk kreeg de hofadel een derde van de verkiesbare plekken voor de tweede stand. De adellijke kiezers hadden vertrouwen in hun oude, bekende familienamen. De parlementariërs deden het veel slechter: van hen werden er slechts 22 gekozen. Het merendeel van de stemmen ging naar relatief onbelangrijke edelen uit de provincie. Volgens Doyle werden zij verkozen omdat de provinciale adel een unieke kans zag om zelf politieke invloed uit te oefenen.⁸⁰ De provinciale edelen hielden zich normaliter bezig met hun landgoederen en met functies in het leger; ze ontbeerden daardoor kennis over politiek en hofintriges. De hofadel en de parlementariërs hadden op die vlakken juist wel veel kennis en ervaring. Sommige provinciale edelen waren afgunstig naar de hofadel en de parlementariërs, omdat ze het gevoel hadden dat ze zelf op politiek gebied te lang aan de zijlijn hadden moeten staan, terwijl de parlementariërs alle eer kregen.⁸¹

Al met al behoorde uiteindelijk 80% van de afgevaardigden van de tweede stand tot de *noblesse d'épée*. De meesten van hen hadden dus een oude adellijke familie en waren zelfs voor adellijke begrippen puissant rijk. Tevens had een opvallend groot deel een militaire achtergrond (80%). Militairen hadden minder uitgebreid onderwijs gehad en waren minder bedreven in redevoeringen dan de juristen van de derde stand.⁸² De Normandiër Achard de Bonvouloir was één van deze militairen: hij was cavalerieofficier geweest. Bonvouloir

⁷⁸ Sutherland, *The origins of the Revolution in France*, 32.

⁷⁹ Margerison, *Pamphlets & Public Opinion*, 119-120.

⁸⁰ Doyle, *The Oxford history of the French Revolution*, 99-100.

⁸¹ Tackett, *Becoming a revolutionary*,¹³²⁻¹³³.

⁸² Sutherland, *The origins of the Revolution in France*, 34.

betreurde het dat zijn medeafgevaardigden net zo weinig ervaring hadden met spreken in het openbaar als hijzelf.⁸³

De afgevaardigden van de derde stand waren dan wel goede sprekers, ze waren niet altijd eensgezind. Ook onder de afgevaardigden van de tweede stand bestond er onenigheid. Toch zaten de ‘patriottische’ afgevaardigden van de derde stand vaak wel op één lijn met de ‘patriotten’ en *Société*-leden van de tweede stand. Beide groepen wilden een dubbele afvaardiging voor de derde stand, stemming per hoofd, uitbreiding van de grondrechten voor iedere burger, (her)vorming van de constitutie en stemrecht van de Staten-Generaal bij belastingzaken. De standpunten van de *Société* waren niet doorsnee voor de tweede stand: de meeste adellijke afgevaardigden waren conservatiever. Zelfs tussen de (ex-) *Société*-leden waren er kleine verschillen; zo wilde de hertog van Luynes liever niet tornen aan de adellijke privileges, maar wilde hij wel de ministeriële macht indammen. In tegenstelling tot figuren als Lafayette en Mirabeau lijkt hij weinig op te hebben gehad met Verlichtingsideeën.⁸⁴

De bijeenkomst van de Staten-Generaal

Vanaf 5 mei 1789 kwamen de Staten-Generaal bijeen in Versailles. Het doel van die bijeenkomst was het bedenken van een oplossing voor de diepe financiële crisis waarin de staat zich op dat moment bevond. In de praktijk kwam men daar niet aan toe omdat vooral ruzie werd gemaakt over de stemprocedure en de manier waarop moest worden vergaderd – gescheiden per stand of samen. Op 10 juni ging de derde stand over tot radicale (en feitelijk illegale) actie: ze stuurde aan de afgevaardigden van de overige twee standen een ‘laatste uitnodiging’ om zich bij hen aan te sluiten. Op 17 juni 1789 verlieten de leden van de derde stand uiteindelijk de Staten-Generaal. Op initiatief van Sieyès riep de groep zichzelf uit tot Nationale Vergadering (*Assemblée nationale*). De koning was op die cruciale dagen onbereikbaar; hij had zich teruggetrokken in een jachtslot om te rouwen om de dauphin, die op 4 juli aan een ziekte was overleden. Toen hij uiteindelijk terugkwam bleek hij niet meer in staat om de zaak nog te lijmen. De koning verloor de regie over het politieke proces.

Vanaf de eerste dag heerste er verdeeldheid tussen de afgevaardigden van de tweede stand. De diepste kloof lag tussen de Parijse aristocratie en de hofadel enerzijds en de adel uit de provincie anderzijds. De Parijse aristocraten en de hofadel hadden veel meer politieke ervaring dan de provinciale adel. De afgunst die de provinciale adel tegen hen koesterde vermengde zich met de drang om eindelijk zelf gehoord te worden.⁸⁵

⁸³ Tackett, *Becoming a Revolutionary*, 113.

⁸⁴ Ibidem, 113-114.

⁸⁵ Ibidem, 132-133.

Tussen de afgevaardigden van de tweede stand zat ook een groep actieve liberalen. Zeventien voormalige leden van de *Société des Trente* hadden binnen deze groep een leidende rol. Onder hen waren Duport, Lafayette, de hertog van Rochefoucauld, Fréteau de Saint-Just en de graaf van Clermont-Tonnerre. Net als hun geestverwanten bij de andere standen probeerden zij de drie standen gezamenlijk te laten vergaderen, in de hoop dat daarmee de weg vrij zou liggen richting het schrijven van een (nieuwe) grondwet en het doorvoeren van hervormingen. Volgens Margerison hadden sommige *Société*-leden een leidende rol ingenomen in het *Viroflay*-genootschap, dat vanaf de opening van de Staten-Generaal afwisselend bijeenkwam op het landgoed van de hertog van Aumont of bij de moeder van La Rochefoucauld. Zowel Aumont als La Rochefoucauld hadden bij de *Société* gezeten. Volgens verschillende bronnen uit die tijd waren bij die bijeenkomsten leden van alle drie de standen aanwezig. De voormalige *Société*-leden pleitten in het *Viroflay*-genootschap voor een stemming per hoofd. Tevens vonden ze het geen probleem om openlijk met minister Necker te overleggen over de te volgen strategie.⁸⁶

In de afvaardiging van de derde stand waren de (ex-) *Société*-leden ook actief. Volgens Margerison hadden Dupont de Nemours, Mirabeau, Malouet, Target, Mounier en Rabaut Saint-Etienne een leidende rol in de vergaderingen, vooral in de eerste weken. Tussen deze figuren bestond echter ook veel onenigheid en rivaliteit. Dupont de Nemours en Malouet hadden goed contact met de minister, Mirabeau niet. Malouet, bekend om zijn redenaarstalent, probeerde minister Necker en Mirabeau dichter bij elkaar te brengen, maar zijn contact met de minister wekte argwaan bij de afgevaardigden. Zelf had Mirabeau blijkbaar geen hoge pet op van de andere *Société*-leden; in een sarcastisch geschreven analyse noemde hij Duport en Target onbekwaam en crimineel.⁸⁷

Veel *Société*-leden hadden invloed en aanzien in het hele koninkrijk. Toch vormden zij, ondanks hun inspanningen, een minderheid binnen de delegatie van de tweede stand. Dat bleek al tijdens de eerste aparte vergadering van de tweede stand op 6 mei. Tijdens die vergadering werd gestemd over het voorstel van de derde stand om gezamenlijk te vergaderen. De edelen verwierpen dat voorstel met 188 tegen 46 stemmen. De overwegend liberale afvaardiging uit Parijs was toen weliswaar nog niet gearriveerd, maar het lijkt onwaarschijnlijk dat zij voor een andere uitkomst hadden kunnen zorgen. Zelfs in voltallige staat telde de liberale factie niet meer dan 70 leden, oftewel een vierde van alle afgevaardigden van de tweede stand. Volgens Tackett konden ze bovendien op weinig

⁸⁶ Margerison, *Pamphlets & Public Opinion*, 126.

⁸⁷ *Ibidem*, 127.

sympathie rekenen van andere afgevaardigden. De markies van Poitou hield hen bijvoorbeeld voor ‘overambitieuze creaties van minister Necker’; anderen vonden dat ze zich teveel overgaven aan theorieën.⁸⁸

Niet alleen het gebrek aan medestanders was een probleem; ook de steeds beter georganiseerde tegenstanders werden een probleem. Duval d’Eprémesnil was een *Société*-lid, maar zoals al eerder is gesteld was hij conservatiever dan de meeste andere leden. Tijdens de Staten-Generaal vormde hij met Montmorency-Luxembourg en Antraigues de kern van een conservatieve tegenbeweging. Deze beweging begon de vergaderingen van de tweede stand, inclusief de nominaties voor bepaalde functies, steeds sterker te sturen. Zelfs de ‘verzoeningscommissie’ die moest overleggen met de andere twee standen zou volgens Tackett door hen zijn samengesteld.⁸⁹ Opvallend is dat Doyle deze conservatieve beweging niet noemt. Volgens Doyle wijst de deelname aan de ‘verzoeningsgesprekken’ er juist op dat de adel het idee van een gemeenschappelijke vergadering niet definitief afwees.⁹⁰

In ieder geval brachten de ‘verzoenende gesprekken’ geen verzoening. Terwijl de *Société*-leden in de tweede stand te maken kregen met een conservatieve meerderheid, werden de *Société*-leden in de derde stand juist geconfronteerd met figuren die veel radicaler waren dan zichzelf. Eén van die figuren, Sieyès, is in hoofdstuk 4 reeds besproken. Sieyès arriveerde op 25 mei, toen sommige afgevaardigden al geërgerd van een impasse spraken.⁹¹ Sieyès was volgens Tackett uitgenodigd om aan te schuiven bij het *Viroflay*-genootschap, hoewel onduidelijk blijft of hij op die uitnodiging is ingegaan.⁹² Op initiatief van Sieyès kwam er op 10 mei een ‘laatste uitnodiging’ aan de andere standen om zich bij de derde stand aan te sluiten. Sieyès was tevens degene die op 17 juli voorstelde om de *Assemblée nationale* in het leven te roepen.⁹³

Naast Sieyès stonden ook de afgevaardigden uit Bretagne bekend als radicaal. In deze provincies had ook een strijd plaatsgevonden tussen de adel en de derde stand over de vorm van de standenvergadering; daarmee hadden de afgevaardigden de nodige politieke ervaring opgedaan. Ook sommige afgevaardigden uit Atrois, Franche-Comté, Anjou en de Provence waren radicaal. In tegenstelling tot de *Société*-leden uit Parijs hadden zij in hun eigen provincie zelden geestverwanten weten te vinden bij de adel. De door de *Société*-leden

⁸⁸ Tackett, *Becoming a revolutionary*, 133-134.

⁸⁹ Ibidem, 134-135.

⁹⁰ Doyle, *Origins of the French Revolution*, 158.

⁹¹ Margerison, *Pamphlets & Public Opinion*, 129.

⁹² Tackett, *Becoming a revolutionary*, 133.

⁹³ Doyle, *Origins of the French Revolution*, 160.

voorgestelde gezamenlijke standenvergadering leek hen geen goed idee, omdat ze niet geloofden dat de adel ooit bereid zou zijn om concessies te doen. Tegelijkertijd waren deze afgevaardigden niet bereid om verdere tegenwerking vanuit de tweede stand te accepteren. Elke avond kwamen zij bijeen in een gezelschap dat bekend kwam te staan als de *Club Breton*. De retoriek van deze club bracht een afgevaardigde uit Laon al op 9 mei tot de voorspelling dat de derde stand zichzelf uiteindelijk zou uitroepen tot nationale vergadering.⁹⁴

De *Société*-leden bleven op hun beurt echter ook nog bijeenkomen in het *Viroflay*-genootschap om daar hun strategie te bepalen. Vanuit hun kant kwam Rabaut Saint-Etienne op 14 mei met het voorstel om een commissie op te richten die zou uitzoeken hoe de derde stand met de andere standen kon samenwerken. Namens de *Club Breton* riep de afgevaardigde Le Chapelier vervolgens op tegen dit idee te stemmen, omdat de afgevaardigden van de andere zich volgens hem beter bij de derde stand aan konden sluiten. Aanvankelijk leek het erop dat de *Société* in de derde stand aan het langste eind trok. Saint-Etienne kreeg vanaf 18 mei versterking van Target, een begenadigd spreker. Toen de houding van de tweede stand echter onveranderd bleef, begonnen de leden van de derde stand hun geduld te verliezen.⁹⁵ Bij zijn aankomst op 25 mei vond Sieyès bij hen waarschijnlijk een luisterend oor.

⁹⁴ Margerison, *Pamphlets & Public Opinion*, 128.

⁹⁵ *Ibidem*, 130-132.

Conclusie

Lodewijk XIV had in zijn tijd veel macht naar zich toe weten te trekken. Om te voorkomen dat de adel tegen hem zou samenspannen bracht hij hen samen aan zijn hof en begunstigde hij afwisselend de verschillende families⁹⁶. Zijn oorlogen kon hij betalen door meer ambten te creëren, waardoor de bovenlaag van de derde stand op haar beurt meer mogelijkheden kreeg om toe te treden door de adelstand. De *noblesse de robe* leek daardoor steeds meer op de oude adel, de *noblesse d'épée*. De levensstijlen kwamen steeds meer overeen en er werd ook onderling getrouwd.⁹⁷

Het door Lodewijk XIV gecreëerde systeem was echter wel kwetsbaar. Doordat alle macht bij de koning lag, voerden de edelen onderling een verbeterde strijd om zijn gunsten. Omdat ministers daardoor vaak werden vervangen, was er geen consistent beleid en slaagde de regering er niet in om een oplossing te bedenken voor de financiële problemen. Een bijkomend probleem was de ondoorzichtigheid van de staatsfinanciën: door het woud van privileges wist niemand hoeveel de regering precies ontving en uitgaf. In de hoop daarmee een oplossing te vinden riep de koning in 1788 uiteindelijk op tot een bijeenkomst van de Staten-Generaal.

Nadat de koning en de minister opriepen tot de bijeenkomst van de Staten-Generaal besloot het Parlement dat de standen gescheiden moesten vergaderen en gescheiden moesten stemmen, in navolging van de vorige bijeenkomst in 1614. Vanuit de regering kwam daarop kritiek, waarna door enkele parlementariërs de *Société* werd opgericht. Dat zij dit deden is niet vreemd, aangezien het Parlement toen al jaren beducht was voor een (te) grote ministeriële invloed. De rivaliteit tussen het parlement en de regering bestond volgens Margerison sinds de aanvaring van het Parlement van Parijs met minister Maupeou tussen 1770 en 1774. Vanaf die tijd werd het ook gebruikelijk dat parlementariërs anti-ministeriële pamfletten schreven.⁹⁸ Ook het gebruik van termen als 'ministerieel despotisme' en 'patriotten' begint vanaf die tijd. Ook daarin waren de *Société* en de Nationale Partij niet nieuw.⁹⁹ Met de oprichting van de *Société des Trente* werd de strijd tegen de ministeriële invloed voortgezet, alleen niet meer vanuit het Parlement zelf.

Lefebvre beweerde dat de *Société* gedomineerd werd door de bourgeoisie, maar inmiddels hebben meerdere historici aangetoond dat dit onjuist is. Op basis van de namenlijsten en percentages van Wick, Sutherland, Doyle, Eisenstein en Margerison mag

⁹⁶ Wick, 'The court nobility and the French Revolution', 267.

⁹⁷ Lucas, 'Nobles, bourgeois and the origins of the French Revolution', 98-99.

⁹⁸ Margerison, 'Political pamphlets', 221.

⁹⁹ Tackett, *Becoming a revolutionary*, 80.

worden geconcludeerd dat de *Société* voor het overgrote deel bestond uit leden van oude adellijke families, de *noblesse d'épée*.¹⁰⁰

Wick stelt dat de hofadel haar toevlucht nam tot de *Société* uit frustratie. Facties aan het hof konden moeilijk toenadering vinden tot de koning, terwijl de koning steeds meer functies weggaf aan parlementariërs en andere ambtenaren, waardoor hij de hofadel dus negeerde. Intussen verzamelde zijn vrouw een eigen kringetje van vrienden die ze veel gunsten verleende, terwijl de hofadel ook door haar werd gepasseerd. Deze stelling is echter discutabel te noemen. De *Société* richtte haar pijlen immers niet op de koning, maar op de ministers. Bovendien was de *Société* een club die de derde stand meer macht wilde geven, wat voor een elitegroep als de hofadel in theorie ongunstig was. Een iets meer plausibele verklaring is dat het parlementaire stelsel de belangen en inspraakmogelijkheden van de adel verdedigde.¹⁰¹ Aangezien de *Société* de parlementen wilde verdedigen tegen de ministers lijkt dat een logischer verband.

De *Société* bestond dus grotendeels uit leden van de *noblesse d'épée*. Toch verschilden de achtergronden van de leden behoorlijk. Sommigen waren lid van een antislavernijbeweging, anderen waren lid van vrijmetselaarsloges en weer anderen hadden via hun militaire carrière de Amerikaanse onafhankelijkheidsstrijd meegemaakt. Degenen die in Amerika waren geweest hadden daar ideeën opgedaan over gelijkheid en de mogelijkheid van een nieuw begin.¹⁰² Die ideeën waren waarschijnlijk niet altijd te combineren met de ideeën van de hofadel of van een behoudende parlementariër als Robert de Saint-Vincent. Wat alle *Société*-leden deelden was hun afkeer voor een (te) grote ministeriële macht. Afgezien daarvan waren er uiteindelijk toch twee verschillende groepen te onderscheiden: enerzijds degenen die een betere positie wilden voor de derde stand zodat 'de natie' beter vertegenwoordigd werd, en anderzijds degenen die eigenlijk alleen de positie van de adel wilden verdedigen tegenover de ministers. Uiteindelijk leidde dat toch tot een scheuring, zo blijkt uit de rol van Duval d'Eprémesnil tijdens de bijeenkomst van de Staten-Generaal. De tegenwerking van zijn conservatieve groepering droeg bij aan het feit dat de *Société* de afgevaardigden van de tweede stand niet voor zich wist te winnen.

De groep rond Duval d'Eprémesnil was echter niet de enige reden waarom de *Société* de drie standen niet kon samenbrengen. Vanuit de derde stand ondervond de *Société* immers

¹⁰⁰ Wick, 'The court nobility and the French Revolution', 284; Margerison, *Pamphlets & Public Opinion*, 58; Eisenstein, 'Who intervened in 1788?' 80-82; Doyle, *The Oxford history of the French Revolution*, 90; Sutherland, *The French Revolution and Empire*, 28.

¹⁰¹ Margerison, *Pamphlets & Public Opinion*, 57.

¹⁰² Doyle, *The Oxford history of the French Revolution*, 64.

ook tegenwerking van Sieyès en de *Club Breton*. De *Société* had echter nog een andere zwakte: bijna alle leden leefden in de omgeving van Parijs. Chaussinand-Nogaret ontdekte al dat vooral de stedelijke adel boeken las van Verlichte denkers.¹⁰³ Een organisatie als de vrijmetselarij paste goed bij de Verlichte ideeën, maar ook de vrijmetselarij was een stedelijk fenomeen. Buiten de steden hield de adel zich minder bezig met politiek en Verlichte filosofie, maar wel met hun landgoederen en militaire carrières. De Staten-Generaal werd door de provinciale adel dan ook echt gezien als een unieke kans om ook mee te doen aan de landelijke politiek. Sommigen waren afgunstig naar de liberale *Société*-leden. De meesten zagen ook niets in hun ideeën.¹⁰⁴

De tweede stand en de bovenlaag van de derde stand waren sinds Lodewijk XIV misschien meer naar elkaar gegroeid, maar tussen de provinciale adel en de hoofdstedelijke adel bleef een kloof bestaan. Dat kwam duidelijk naar voren toen de leden van de *Société des Trente* er tijdens de Staten-Generaal niet in slaagden om voldoende medestanders te verzamelen.

¹⁰³ Chaussinand-Nogaret, *La noblesse au XVIIIe siècle*, 108-109.

¹⁰⁴ Tackett, *Becoming a revolutionary*, 132-133.

Literatuurlijst

Chaussinand-Nogaret, G., *La noblesse au XVIIIe siècle. De la Féodalité aux Lumières* (Parijs 1976).

Doyle, W., *Aristocracy and its enemies in the age of revolution* (Oxford 2009).

Doyle, W., *Origins of the French Revolution. Third edition* (Oxford 1999).

Doyle, W., *The Oxford history of the French Revolution* (New York 1989).

Egret, J., *The French Pre-Revolution, 1787-1788, Volume 1* (Chicago 1977).

Eisenstein, L.E., 'Who Intervened in 1788? A Commentary on The Coming of the French Revolution' (1965).

Lucas, C., 'Nobles, bourgeois and the origins of the French Revolution', *Past & Present* 60 (1973).

Margerison, K., *Pamphlets & Public Opinion. The campaign for a union of orders in the early French Revolution* (West Lafayette 1998).

Margerison, K., 'Political pamphlets, the Society of Thirty, and the failure to create a discourse of national reform during the French Pre-Revolution, 1788–1789.' *History of European Ideas* 17.2-3 (1993) 215-244.

Neely, S., *A concise history of the French Revolution* (Lanham 2008).

Stone, B., *The Parlement of Paris, 1774-1789* (Londen 2008).

Sutherland, D., *The French Revolution and Empire. The quest for a civic order* (Oxford 2003).

Tackett, T., *Becoming a revolutionary. The deputies of the French National Assembly and the emergence of a revolutionary culture, 1789-1790* (Princeton 1996).

Wick, L.D., 'The court nobility and the French Revolution: the example of the Society of Thirty.' *Eighteenth Century Studies* (1980).